

Poliittinen tietoyhteiskunta: Liberalistinen vai republikanistinen?

Keskuudessamme on viime vuodet vaikuttanut ilmiö nimeltä »tietoyhteiskunta». Jo viime vuosikymmenen puolessa välissä se piipahti keskuudessamme. Kun sanan suomenkielinen kirjoitusasu on tosiaan tuo, heräävät suuret odotukset. Sanan vaatimaton alkuperä on kuitenkin englannin kielen »information society».

Ilmiön nimi on näköjään jalostunut, kun se on huolimattomasti suomennettu. Tämä seikka jaksaa kirjoittaa filosofien kynistä selityksiä, ettei ilmiö edes Suomessa ole mikään oikea tietoyhteiskunta. »Tieto» tuon sanan vahvassa merkityksessä ei filosofien mukaan juuri lisäännä. Pikemminkin lisääntyy »informaatio» ja sitäkin enemmän informaation hankinnan, käsittelyn, välityksen ja varastoinnin laitteistot.

ENTISISTÄ LIBERALISMEISTA UUSIIN

Oma käsitykseni liberalismista on ollut lähtökohtaisesti erittäin myönteinen. Isoisäni oli jopa mukana perustamassa erästä aiempaa liberaalipuoluetta. Niiden valitettavana kohtalona maassamme on yleensä ollut pienentyä miltei näkymättömiin.

Kasvoin ajattelemaan, että liberalismi merkitsee irtisanoutumisesta omista poikkeavien näkemysten tuominnasta sekä avoimuutta uusille ajatuksille. Kasvoin ajattelemaan, että liberalismi on vakaumusta siitä, ettei demokratian ydin ole lipevä puhetaito vaan halu kuulla, mitä mieltä muut ovat.

Varhain omaksumaani liberalismiin kuului samoin ajatus ihmisarvon riippumattomuudesta syntyperästä, rodusta, sukupuolesta, tuloista, varallisuudesta, koulutuksesta tai mistään muistakaan sellaisista seikoista. Mukaan kuului lopulta myös vakaumus siitä, että muiden hyvinvoinnin edistäminen lisää myös omaa hyvinvointiamme. Kaikki tuo oli ehdottoman kaukana mistään *laissez faire* -markkina-liberalismista.

Viime vuodet ovat vääristäneet tuntemani sydämen liberalismiin miltei epäinhimilliseksi hirviöksi. Suren, että liberalismissa esiintyvä rappioilmiö uhkaa tehdä siitä rahakkaan harvainvallan ja sen tientasoittajien ideologisen taisteluseen. Tämä muutos on kirjattu myös uudempaan poliittisen aatehistorian kirjallisuuteen. Liberalismi on ollut sulautumassa nykyvanhoillisuuteen, joka on taantumuksellista siinä mielessä, että se tahtoo tuupata ajan ratasta aimo mitan taaksepäin. Mielestäni tämä on paljon arvottomampi loppu kuin mitä olisin halunnut liberalismille suoda, jos sen kuolinkello edes on vielä lyönyt.

Valmistautuessani ja sitten osallistuessani syyskuun 1998 alussa Tampereen yliopiston hallintotieteen laitoksellamme järjestettyyn seminaarin *Vapauden tasavalta – Republic of Freedom* opin, että nykyliberalismin pohjakin on osoittautunut hataraksi. Sosiaalidemokratian valtavirta on kannatellut hyvinvointivaltioissa hallitsevaa sosiaaliliberalismia hyvinvoinnin uudelleenjaon periaatteineen ja juridisen tasa-arvon vaalinta- ja alituisine laajentamispyrkimyksineen.

Sosiaaliliberalismi on osoittautunut kyvyttömäksi puolustautumaan uusliberalismia vastaan. Hyvinvoinnin kiivas uudelleenjako on paljastunut hyvinvoinnin luomista vaurioitavaksi automaattiksi ja tasa-arvon vaalinta virka- ja juristivaltaan johtavaksi umpikujaksi. Jonkun *John Rawlsin* sosiaaliliberalistisen teorian kaavat ja mallit kääntyvät muutamalla kynäpyöräytyksellä mitä tiukimman utilitaristisen liberalismiin mukaisiksi. Silloin hyvinvoinnin uusjaosta ei voi olla enää puhetta, vaan raaka tehokkuus jää ainoaksi ohjenuoraksi.

UUSLIBERALISTINEN TIETOYHTEISKUNTA

Uusliberalistisimmat tietoyhteiskuntaa mallintavat ohjelmatekstit ovat osuneet käsiini juuri Suomessa. Juuri täällä uskotaan kenties koko maailmassa hanakoimmin, että kaikki sääntelyt purkamalla, teknologiaan panostamalla, jokainen koti tietoteknistämällä sekä maailmanmarkkinoille hyökkäämällä voimme kokonaan unohtaa meitä aiemmin askarruttaneet moraaliset ja poliittiset kysymykset.

Tarjonnan taloustieteen mukaan meidän tulisi uskoa, että jokaiselle on parhaaksi eduksi, jos tuotannon tulokset jaetaan vain harvoille, jotka voivat sitten harkintansa mukaan palkata meitä muita neuvojikseen ja palvelijoihseen. Entä jos tuloksesta onkin työpaikkoja vain Guernseyllä vaikuttaville investointineuvojille, Bahama-saarilla raataville talonmiehille ja puutarhureille ja äkkirikkaan optiomiljonääriin Manhattanin-asuntoa vartioiville turvamiehille? Entä jos kouluttamamme tietotekniset ekspertit kiittävät ja kumartavat siitä mitä olemme heidän hyväkseen tehneet tiede- ja teknologiapolitiikallamme ja muuttavat sinne missä heille eniten maksetaan heidän osaamisestaan?

Suomalainen tietoyhteiskunta-ajattelu on epäpoliittisuuteen verhoutuneena poliittisuutena kummallisen samankaltaista kuin puhtain protestanttinen etiikka. Tuo etiikkahan kehkeytyi menneiden vuosisatojen genèveläisten tai hollantilaisten reformoitujen keskuudessa sekä myöhempien amerikkalaisten »uudelleensyntyneiden» protestanttien piireissä. Tästä voi hallinnontutkijakin vakuuttautua laajentamalla repertuaariaan *Max Weberin* byrokratiamallista hänen taloussosiologiansa kautta hänen uskonnon sosiologiaansa. Viimeksimainittujen tekstien käännoiksi on nyttemmin saatavissa myös suomeksi.

Nykysuomalaisissa tietoyhteiskunnan ohjelmateksteissä kuvastuu tuskin kunnolla sulateltu amerikkalaisperäinen yksiarvoinen aatemaailma, jonka mukaan aineellinen menestys olisi kaikkein tavoiteltavin asia. Suurin aineellinen menestys tulisi vain harvojen todella ansioituneiden, »valittujen», osaksi. Saman aatemaailman mukaan markkinat näkymättömine käsineen ovat hyväatekevä voima koituupa niistä mitä pahaa tahansa muille kuin niille jotka saavat osakseen niiden hyväatekevät vaikutukset. Mukaan saattaa jopa kuulua uusliberaaliin tapaan maallistettu ajatus »historian lopusta» *Francis Fukuyaman* tapaan.

Kelpaisi siinä sitten harvojen valittujen joukkoon sijoittuneiden lekotella, kun maailma on heidän kannaltaan tullut valmiiksi, »parhaaksi mahdolliseksi maailmaksi» tapaan, jota jo Voltaire aikanaan irvaili. Väliäkö sillä, että sitä kautta kaikilta muilta ihmisiltä on riistetty eräs tärkeimmistä hyvistä – toivo. Kiintoisassa teoksessaan *The Fragility of Freedom* (1995) kirjoittaja *Joshua Mitchell* aprikoi, eikö menestyjienkin elämä muodostuisi tuossa tapauksessa kovin tylsäksi ja ennalta arvattavaksi.

Poliittisen aatehistorian kirjallisuudessa on esitetty arvioita, että tuollainen uudelleen henkiin manattu reformistis-protestanttinen etiikka olisi vain hetken houretta. Sen olisi reaalisosialismin mureneminen herättänyt muutamissa kiihkoutuneissa mielissä. Niiden kautta malli sitten olisi levinnyt huumeena yleiseen julkisuuteen, varsinkin kun mallin leviämistä on monille tahoille ollut luvassa suurta aineellista hyötyä.

REPUBLIKANISTINEN RENESSANSI

Saman pitkän ajanjakson kuluessa kuin sanan »liberalismi» sisältö muuttui eli aluksi noin vuosina 1750–1850 myös toinen tärkeä poliittinen sana, »republikanismi», koki suuria muutoksia. Tunnettu poliittinen aatehistorioitsija *Reinhard Koselleck* kutsuu tuota jaksoa »satula-ajaksi», jonka jälkeen monikaan poliittinen käsite ei enää merkinnyt sitä mitä ennen. Kun liberalismi oli aikanaan asettunut monarkismia ja paternaalista vanhoillisuutta vastaan, republikanismi suhtautui ar-

vostellen lisäksi myös liberalistiseen vakaumukseen yksilöedun tavoittelun siunauksellisuudesta ja markkinamekanismin erehtymättömyydestä hyvinvoinnin luomisen ja kohdentamisen sääntelyssä.

Liberalismi voi merkitä niin vapauden puolustusta kuin varattomien orjuuttamista. Myös republikanismi on käsitteenä monisisältöinen joskin toisessa mielessä. Käsitteen tietynlaisia vääristymiä ovat sen tunnettu liittyminen Yhdysvaltain toisen valtapuolueen sekä erään eurooppalaisen ääripuolueen nimiin. Nimekseen saa toki kuka tahansa omaksua mitä tahansa. Analoginen esimerkki on maailman demokraattisimpana tasavaltana aikanaan esiintynyt DDR.

Alkuperäinen republikanismi oli aivan muuta kuin mitään joidenkin satunnaisten nykyisten nimilappujen takaa löytyy. Ensinnäkin on kiintoisa historian oikku, että nimeä kantoi alunperin demokraattisena sittemmin tunnettu Yhdysvaltain puolue. Vasta nimen vapauduttua sen omaksui sen nykyinen kantaja. Yhdysvalloissa republikanismi oli tasavertainen kilpailija liberalismille, joka pääsi kuitenkin voitolle 1800-luvun alussa. Republikanismilla on juuriaan myös Ison-Britannian 1600-luvun tasavaltakokeilussa, Firenzen renessanssitasavallassa sekä antiikin Kreikan ja Rooman tasavalta-ajoissa.

Sellaiset nykyrepublikanistiset kirjoittajat kuten johtavat poliittiset aatehistorioitsijat *J.G.A. Pocock* ja *Quentin Skinner* ovat todella huolella lukeneet arvoisat edeltäjänsä Aristoteleen *Politiikasta*, Ciceron *Tasavallasta*, Machiavellin *Valtiollisista mietelmistä* ja *James Harringtonin* teoksesta *Oceana* aina Yhdysvaltain varhaisvaiheiden *Federalist Papersien* republikanistisiin jaksoihin saakka. Ammattitaitoiset poliittiset aatehistorioitsijat eivät kuitenkaan ole mitään poliittisia ideologeja.

On otettava monia väliaskelia ennen kuin päästään havainnoimaan republikanistisia juonteita monien muiden kirjoittajien teksteistä, määrättyistä käytännöistä ja valikoiduista uudistushankkeista. Viime vuosien tunnetuimpiin politiikan tutkijoihin kuuluu teoksen *Strong Democracy* kirjoittaja *Benjamin Barber*, jonka töistä tuollaisia juonteita löytyy.

Toisaalta Barber kuten monet muutkin vastaavat nykyamerikkalaiset kirjoittajat tuntuvat haluavan hypätä suoraan korkeasta teoriasta sovelluksiin esimerkiksi kommunitarististen tunnusten alla. Tässä pääkirjoituksessani en kuitenkaan käsittele kommunitarismia. Totean vain, että se on eri asia kuin republikanismi joitakin päällekkäisyyksiä lukuunottamatta, yleensä lähempänä erilaisia käytännön sovelluksia ja lopulta erittäin monisisältöinen ja -käsitteinen ja siksi kovin vaikeatulkintainen.

Republikanisiin kuuluu toisin kuin nykyliberalismissa aktiivinen, poliittisesti osallinen kansalainen edelleen tavoittelemisen arvoisena ideaalina. Korostuksiin kuuluu myös myönteinen asennoituminen sellaiseen kansalaisyhteiskuntaan, joka varustaa kansalaiset ottamaan vastaan vastaan medioista heihin kohdistuvan aatepöytäkirjan harkintakykynsä säilyttäen.

Poliittinen filosofi *Philip Pettit* muodostaa teoksessaan *Republicanism* (1997) mallin, jossa vapauden käsite saa liberalismissa tavattavasta poikkeavan sisällön. Kun liberalisti puoltaa sellaista vapautta, joka turvaa hänen ja muiden koskemattomuuden ja omaisuuden valtion ja muiden yksilöiden puuttumiselta, Pettitin vapauskäsite on laajempi. Se tähtää turvan tarjoamiseen miltä tahansa herruudelta, perustuipa se sitten varsinaiseen puuttumiseen tai kohtuuttomiin tulo- ja varallisuuseroihin tai syrjintään. Liberalismista poiketen tuo laajempi vapauskäsite ulottuu yleisestä julkisuudesta aina työpaikkojen ja perheiden sisäisiin olosuhteisiin saakka.

Republikanismin suuntaisista käytännön sovelluskaavailuista voidaan mainita Pettitin pohdinnat muodostumassa olevan Australian tasavallan valtiosäännöksi. Kotimainen esimerkki on aikaisemman, järjestökoneistojen kaappaaman »osallistumisen» käsitteen rikastaminen Suomessa ja Ruotsissa »osallisuuden», »delaktighet», käsitteeksi. Vastaavan nimekkeen alla on parhaillaan menossa kokeiluja

kunnallisen demokratian laajentamiseksi. Kuten odottaa saattoi, kokeilut etenevät hitaasti ja vailla suurempaa yleistä julkisuutta. Merkitsevähän ne monien vaiktuneiden käytäntöjen ja valtasuhteidenkin haastamista.

Republikanismi ei maassamme ole ennestään kokonaan tuntematonta. Peräti hallitusmuotoon on kirjattu korostus »kansalaisyhteiskunnan» merkityksestä virkanimityksissä. Asiaa ei muuksi muuta se, että sana ryvettyi poliittisten virkanimitysten aikakaudella. Yhtä kaikki sananjuurena on poliittiseen perushyveeseen viittaava klassisen kreikan *phronesis*, latinan *virtu*, Machiavellin italian *virtù* ja englannin kielen *virtue*. Itse asiassa samaa juurta on nykyisessä lehtikielessä suhteellisen usein esiintyvä »siviilirohkeus», jota tosin käytetään mitä kummallisimmassa yhteyksissä.

Vailla tiettyä määrää republikanismia ei jää mikään kolmesta suurimmasta maamme puolueesta. Jokainen niistä on ainakin toisinaan korostanut maansa tai kuntansa asioista kiinnostuneen, aktiivisen kansalaisen ideaalia. Kukin niistä on myös suhtautunut enemmän tai vähemmän myötämieleisesti yleiseen asevelvollisuuteen perustuvan ja niinuodoin republikanistisen maanpuolustuksen säilyttämiseen uusliberaalin palkka-armeijan sijasta. Jokainen puolueista on samoin joukkoliike, joka tarjoaa jäsenilleen mahdollisuuksia osallistua maan asioiden hoitoon.

Toisaalta kukin kolmesta puolueesta on jo varhain maksanut vaikutteita myös liberalistisesta individualismista. Kun mukaan on SDP:ssä aikanaan sekoittunut sosialistisia etatistisia vaikutteita ja kahdessa muussa suuressa puolueessa patriarkaalista, normatiivista konservatismia, republikanismin ala on sittenkin jäänyt suhteellisen suppeaksi.

REPUBLIKANISTINEN TIETOYHTEISKUNTA

Aikaisempien tutkimusteni yhteydessä olen havainnut, että Euroopan unioni on halunnut edistää myös republikanismin suuntaisia tietoyhteiskuntaa koskevia pohdiskeluja. Sen sijaan meidän maassamme sellaisista on tuskin oirettakaan. Kenties me yhteiskuntatieteilijöiksi kategorisoidut olemme hyötytieteiden kulkiessa voittokulkuaan alkaneet pelätä leimautuvamme suoranaisiksi haittatieteilijöiksi. Kenties siksi olemme tyytyneet vaikenemaan koloissamme. Vaihtoehtoisesti olemme tyytyneet hamuamaan tietoyhteiskuntaa koskevan uuden »suuren kertomuksen» ilojuhlan pöydän alle tippuvia ruoanperkeitä.

Maassamme jahkaillaan monien sellaisten ongelmien parissa, joita voisi hyvin tarkastella republikanistisesta näkökulmasta. Poliittinen passiivisuutemme kansalaisina, vetäytymisemme yksityiselämään vartioimaan markkinaehdoin tai muutoin saavuttamiemme etuja aina oikeussaleja myöten ja eräät myöhäissovinnalliset lieveilmiöt ovat osoituksia uusien tarkastelutapojen ja ratkaisujen tarpeista. Samanlaisia osoituksia ovat alati tehostuvasta työelämästä kantautuvat viestit työntekijöiden loppuunpalamisesta ja työtovereiden välisestä sääliittävästä sadismista työnantajien ja ylimpien esimiesten sen sijaan yleensä päästessä kuin koira veräjältä. Samoin kuulemme perheitä vaivaavista ongelmista: väsymys, väkivalta, vieraantuminen, suhteiden särkyminen, toivottomuus, neuvottomuus lasten ongelmien edessä, erillisyyks, yksinäistyminen.

Päävastuu kuuluu kansalaisille itselleen. Ken kokee, että puolueilla ja niiden jäsenillä on liikaa valtaa, liityköön johonkin puolueeseen ja koettakoon vaikuttaa sitä kautta. Kyllä jokainen suomalainen johonkin puolueeseen jäseneksi pääsee. Republikanistisesta näkökulmasta olisi suhtauduttava myötämieleisesti myös muihin areenoihin, joilla laaja kansalaisaktiivisuus toteutuu. Noita areenoita ovat kunnallinen demokratia etenkin pienkunnissa vaikkamme sattuisikaan pitämään sikäläisestä tavallisimmasta valta- ja seurakunnallisen demokratia jotteimme maksaisi kirkollisveroamme vain halvan hautapaikan toivossa, korkeakouludemokratia sen puutteistakin huolimatta sekä kansalaisjärjestötoiminta.

Republikanisesta näkökulmasta »tietoyhteiskunnan» nimellä kulkevan ilmiön ydin ei ole haasteissa täyttää jokaista kotia tietokoneilla ja jokaista taskua käsipuhelimilla. Ydin ei myöskään ole haasteessa verkottaa kaikki laitteistot keskenään verkoston käyttämiseksi kansallisen kilpailukyvyyn täydellistämisen testiareenana. Haasteena on sen sijaan entisten hyvien asioiden tekeminen uusilla keinoin, elämän ja olemisen helpottaminen ja muu parantaminen tätä kautta sekä uudet, meidät kaikki kansalaisina yhteisistä asioistamme osallisiksi saattavat teot uusien keinojen tarjoamia mahdollisuuksia käyttäen.

Lopulta republikanismi on haaste myös kullekin meistä itsellemme. Emme saa suostua odottamaan, että kukaan lapioisi mitään uutta republikanistista puuroa suihimme analogisesti kuin Yleisradio yritti 1960- ja 1970-luvuilla tehdä meistä sosiaaliliberaaleja ja sosialistisiakin ihmisiä. Republikanismi ei myöskään uusliberalismista poiketen välity meille markkinamekanismin kautta. Kysymys ei kuitenkaan ole siitä, että meidän tulisi tähdätä jonkinlaiseen sarasvuolaiseen liberaalistiseen yksilösankaruuteen kansasisaristamme ja -veljistämme erkaantuneina menestyjinä.

Republikanismi kysyy aivan toisenlaista kilvoittelua. Se merkitsee älyllistä, moraalista ja poliittista kilvoittelua, jotta kykenisimme olemaan ihmisiksi yhdessä kaikkien muiden kanssa niiden asioiden parissa, jotka koskevat meitä kaikkia yhdessä. Sitä mitä nämä asiat ovat, ei ole koskaan valmiiksi annettu. Osa noista asioista tulee eteemme tahtomattamme, uusina haasteina. Osan niistä kehittelemme itse yhdessä muiden kanssa tarjoutuvien tilaisuuksien käyttämiseksi hyväksi.

Pertti Ahonen